Indkomstforskelle mellem landbrug og andre erhverv

Eigil Holm Jepsen

Indledning

Næsten enhver indkomststatistisk sammenligning mellem forskellige befolkningsgrupper tager sit udgangspunkt i en af følgende tre kilder: *Nationalregnskabet, skatteindkomststatistikken* eller *regnskabsføringen i de enkelte virksomheder.*

I denne artikel [1] vil jeg ved hjælp af et eksempel fra hver af de tre kilder forsøge at belyse, hvordan man med en metode alternativ til de gængse kan illustrere landbrugets indkomstmæssige situation i samfundet. Tallene er ikke helt nye, hvilket selvfølgelig kunne friste en til at mene, at de er uden interesse, eftersom forholdene i landbruget er blevet ændret radikalt ved Danmarks indtræden i EF pr. 1. januar 1973. Men på den anden side kan man dog hævde, at der altid vil være en vis værdi i at se, hvordan indkomstforholdene så ud umiddelbart inden tilslutningen til de europæiske fællesskaber.

I det følgende vil der først blive foretaget en kort gennemgang af de tre kilders egnethed som grundlag for indkomstsammenligninger og de praktiske problemer hermed. Derefter følger en skitsering af den anvendte metode ved beregningen af de reelle indkomstforskelle, hvorpå en gennemgang foretages af de faktorer, som giver et skævt billede af indkomstrelationerne og en beregning af deres respektive virkning herpå. Herefter gennemgås et beregningseksempel fra hver af de tre indkomststatistiske kilder med anvendelse af de i det foregående afsnit beregnede korrektionsfaktorer, og endelig diskuteres til slut usikkerheden på beregningerne.

Kildernes egnethed

Når man vil sammenligne forskellige gruppers indkomster, må man naturligvis først og fremmest sørge for, at det er den samme type indkomst i alle tilfælde, man sammenstiller, men desuden er det en fordel, at indkomstbegrebet er så snævert som muligt, d. v. s. man i videst muligt omfang opererer med nettobegreber, således at man til en vis grad får elimineret de faktorer,

1. Artikelen her er baseret på min 3-måneders opgave m. samme titel. 205/V.

som ellers kunne give et skævt billede i forhold til de virkelige indkomstrelationer.

For nationalregnskabsstatistikkens vedkommende er det materiale, som stilles til rådighed, ikke særlig anvendeligt til brug for indkomstsammenligninger. Overalt er det meget aggregerede talstørrelser, der arbejdes med, og endnu forekommer der ikke noget nettoindkomstbegreb, delt op på erhvervsgrupper eller lign. Dette skyldes bl. a. vanskelighederne ved at beregne afskrivningerne i praksis. – Hvis man alligevel bruger nationalregnskabsstatistikken, må man i hvert fald erkende, at den umiddelbart kun er i stand til at give et summarisk og ret usikkert billede af forholdene. Et af de områder, hvor nationalregnskabsstatistikken helt naturligt er meget anvendt, er ved internationale indkomstsammenligninger, men disse er ofte af en noget tvivlsom karakter. Som regel anvender man bruttofaktorindkomst,- nationalindkomst eller -nationalprodukt pr. indbygger eller pr. beskæftiget.

Skattestatistikken er heller ikke umiddelbart velegnet til indkomstsammenligninger, da de forskellige befolkningsgruppers ansatte indkomster må forventes at afvige i ret forskellig grad fra de virkelige indtægter. Imidlertid er den for visse grupper det eneste foreliggende materiale, der giver oplysning om indkomstforholdene, hvorfor man ikke kan se bort fra den. I praksis er den skattepligtige indkomst nok også den, der oftest bliver anvendt ved indkomstsammenligninger.

Man går i skattelovgivningen ud fra den personlige indkomst og medtager principielt transfereringer; derimod medtager man ikke sådan noget som kapitalvinding, der betragtes som særlig indkomst og beskattes som sådan ved realisation. Parallelt med indkomstbegreberne i nationalregnskabet indgår også her forskellige naturalier i indkomsten, såsom værdien af egen bolig eller fribolig, kost og logi, hvor det indgår som en del af aflønningen, forbruget af egne produkter etc.

For at komme fra den personlige bruttoindkomst til den ansatte indkomst skal der foretages visse fradrag, hvoraf der er to slags. Dels er der de omkostninger, som er direkte forbundet med en selvstændig erhvervsdrivendes erhvervelse og opretholdelse af indkomsten, og dels de såkaldte ligningsmæssige fradrag, som kan være begrundet i andre forhold.

En ting mere, man kan have for øje her, er de ulige muligheder for skatteunddragelse. Da det især er de selvstændige, der har sådanne muligheder, skulle deres officielle indkomster korrigeres opad. – Til slut skal det lige nævnes, at man principielt også burde medtage den samlede omfordelingsvirkning fra det offentlige. Det vil imidlertid medføre ret vanskelige beregninger, og forudsætningerne bag disse vil altid kunne diskuteres. Der har dog været foretaget et par beregninger i den retning [2].

2. Se f. eks. Det økonomiske Råd: Den personlige indkomstfordeling og indkomstudjævningen over de offentlige finanser. 1967.

M. h. t. regnskabsføringen i de enkelte virksomheder er der tale om et noget mere broget billede, idet man finder en del begreber, som er mer eller mindre specifikke for det enkelte erhverv, og derfor ikke altid har umiddelbare paralleller i andre erhverv. Uden iøvrigt at gå i detailler her kan det nævnes, at man indenfor landbruget opererer med begreber som: bruttooverskud, nettoindtægt, nettoudbytte af gældfri ejendom, nettooverskud, familiens arbejdsfortjeneste etc. Et af de væsentligste er nok nettoindtægten, som beregnes ved fra bruttoudbyttet at trække vareforbrug og tjenesteydelser, der medgår til produktionen, afskrivninger, reparation og veligeholdelse samt udgifter til lejet arbejdskraft + ejendomsskatter og endelig nettorenteudgifter [3]. Hvis man i stedet for de faktiske nettorenteudgifter fratrækker et beregnet rentekrav, som nogenlunde skulle svare til normal forrentning af kapitalen andetsteds (i 1969/70 og 1970/71 blev rentekravet sat til 7 % af investeret kapital), kommer man frem til familiens arbejdsfortjeneste.

I engros og detailhandelen er det snævreste indtægtsbegreb, man opererer med den såkaldte restindtægt, der her er lig med bruttoavancen ÷ løn og gager. Denne skal således gå til dækning af indirekte personaleudgifter, husleje m. v., administrations-, kontorholds-, salgs- og reklameudgifter, transportudgifter, reparation og vedligeholdelse samt renter og afskrivninger. Hvor meget der herefter er tilbage til privat forbrug og personlige skatter, er det helt umuligt at sige.

I regnskabsstatistikken for bygge- og anlægsvirksomhed ingår der heller ikke noget indtægtsbegreb, som er tilstrækkelig snævert til at være anvendeligt. Man opererer med bruttoindtjeningen, som foruden at dække privatforbruget også skal gå til bl. a. husleje af forretnings- og kontorlokaler, renter, afskrivninger og henlæggelser samt omsætningsafgifter og skatter.

Det er således et uhyre sparsomt materiale, man har til rådighed, hvad angår de selvstændige grupper udenfor landbruget. Derimod er statistikken for de fleste lønmodtagergrupper nogenlunde veludbygget. Det drejer sig her især om de oplysninger, der fås gennem Dansk Arbejdsgiverforening. – Dette er med til at forklare, hvorfor de selvstændige landmænds indkomster næsten altid er blevet sammenlignet med forskellige lønmodtagergruppers i st. f. med de selvstændiges i byerhvervene, med hvem en sådan sammenligning ellers ville være mere naturlig.

Beregningsmetoden

Det, man må være interesseret i ved enhver indkomstsammenligning, er at få

3. Nettoindtægten fortæller således noget om, hvormeget familien reelt har fået ud af bedriften – både kapital og arbejdsindkomst – til dækning af privatforbrug, personlige skatter og forsikringer samt eventuel opsparing. Dette gælder dog kun fuldstændigt under den forudsætning, at beregnede afskrivninger svarer til normalt fornyelsesbehov.

et så korrekt udtryk for de pågældendes indkomst som muligt og at gøre dem sammenlignelige, således at hverken mer eller mindre end den reelle indkomstforskel fremtræder. De nominelle indkomster må derfor korrigeres for udlignende faktorer [4], der på en eller anden måde indgår som en indtægt eller en omkostning for de pågældende sammenligningsgrupper. For at illustrere dette har jeg nedenfor i figuren som et eksempel vist fejlkilder (og dermed korrektioner), som kan forekomme, når man anvender den skattepligtige indkomst som sammenligningsgrundlag.

Kommentar. M. h. t. fradragene skal der her kun regnes med en eventuel difference mellem de omkostningsbestemte fradrag, der er foretaget, og de reelle fradragsberettigede omkostninger ÷ de øvrige fradrag i det omfang, de er udnyttede. Tilsvarende gælder for afskrivningerne: Kun forskellen mellem de skattemæssige afskrivninger og de virkelige (interne).

4. Disse udlignende faktorer includerer både dem, der begunstiger gruppen med den nominelt laveste, og dem der begunstiger den med den nominelt højeste indkomst. Der kan således godt blive tale om negativt udlignende faktorer i visse tilfælde.

Korrektionen for disse udlignende faktorer kan principielt udregnes på to måder. Enten som absolutte beløbsstørrelser, der for hver gruppe tillægges eller fratrækkes den nominelle indkomst, alt efter om den pågældende faktor optræder på indtægts- eller omkostningssiden, eller som et relativt tal, der fortæller, hvor meget den pågældende faktor påvirker de to nominelle indkomster i forhold til hinanden. Der kan være tale om en faktor, som øver indflydelse på begge gruppers indkomster, hvorved man beregner, hvor meget mere den procentvis påvirker den ene end den anden gruppes indkomst. Men der kan også være tale om, at en faktor kun øver indflydelse på en af indkomsterne, hvorved man nøjes med at beregne, hvor meget dette er i procent.

Men hermed er korrektionerne ikke slut. Når man sammenligner to gruppers indkomster, er det i princippet ud fra ét af to ønsker. Enten vil man sammenligne deres velfærdsniveau (levestandard), eller man er interesseret i eventuelle forskelle mellem aflønningen af de to gruppers arbejdsindsats. I realiteten behøver forskellen ikke at være særlig stor mellem de to, men af principielle grunde må de holdes adskilte. Hvis man f. eks. ønsker at sammenligne levestandarden mellem en landbofamilie og en byfamilie, må man korrigere for en eventuel forskel i familiestørrelsen. Hvis de to familier har den samme realindkomst, må den med de færreste medlemmer have den største reale velfærd. – Hvis man vil sammenligne aflønningen af to forskellige gruppers arbejdsindsats, må man sikre sig, at der i gennemsnit er tale om den samme præstation. Derfor må man korrigere for eventuelle forskelle i de to gruppers alders- og kønssammensætning, arbejdstid etc.

I princippet er der således to typer af korrektioner. Den første, hvor man korrigerer for alle relevante indtægter og omkostninger, som ikke er medtaget i den nominelle indkomst, og den anden, hvor man må tage højde for eventuelle forskelle mellem de to gruppers sammensætning.

Begge disse typer af korrektioner vil blive foretaget ved anvendelse af metoden med det relative tal, hvilket blot vil sige, at man multiplicerer det nominelle indkomstforhold mellem de to grupper, vi sammenligner, med den beregnede korrektionsfaktor. – Naturligvis har en sådan metode visse svagheder, men disse vil først blive berørt senere.

Gennemgang af de beregnede faktorer

I det følgende vil der blive foretaget en kort gennemgang af de faktorer, som det umiddelbart har været mig muligt at beregne. Disse er vist nedenfor i tabel I. Faktorerne 1–4 kan groft taget rubriceres under den første af de to oven for nævnte typer, medens de resterende seks faktorer kan placeres i den sidste kategori.

1. Den første faktor, pengenes købekraft, er medtaget, fordi det er og vel altid har været en kendt sag, at priserne på de fleste af de varer, der indgår i et

normalt husholdningsbudget, er forskellige fra egn til egn. Kendt har det også været, at de laveste priser normalt fandtes i landdistrikterne, og jo større byer, desto højere priser. Det skulle da betyde, at man ved at forbruge sin indkomst i landdistrikterne var i stand til at erhverve sig flere goder, end hvis man anvendte den samme indkomst i en af de større byer, d. v. s. man ville, alt andet lige, opnå en højere velfærd på landet. Dette forudsætter imidlertid, at det er præcis de samme varekvaliteter, man sammenligner, for man er naturligvis ikke i stand til at sige generelt, om f. eks. et dyrt stykke kød af god kvalitet giver større tilfredsstillelse end et billigere stykke af ringere kvalitet. Denne forudsætning er dog opfyldt her, idet beregningen er baseret på Danmarks Statistiks (herefter betegnet D. S.) prisgeografiske undersøgelse, hvor man netop kun har sammenlignet priser for de varer, hvor man var i stand til at finde den samme kvalitet overalt. Ved en gennemsnitsbetragtning skulle landbobefolkningen derfor, alt andet lige, have en 5 % højere indkomst end den øvrige del af befolkningen. Grunden til, at der er beregnet to faktorer, er, at D. S. har udregnet index både incl. og excl. udgifter til bolig og transport. Den første faktor, 1. a, er således beregnet på grundlag af prisindexene incl. disse to poster, medens den anden faktor, 1. b, er beregnet ved en sammenvejning af indexene excl. bolig og transport og mine egne beregninger vedrørende disse to poster. Dette er gjort, fordi det blev skønnet, at der er særlig stor forskel på landbrugsbefolkningens og den øvrige befolknings boligudgift. Den store forskel mellem de to faktorer må da også forklares ved, at i det første tilfælde er den gennemsnitlige boligudgift i byområderne sammenlignet med den tilsvarende for hele befolkningen i landdistrikterne, medens den ved beregning af den anden faktor kun er blevet sammenlignet med landmændenes udgift til bolig. Hvilken af de to faktorer, der skal anvendes, må dog til en vis grad blive et skøn, som bl. a. vil bero på, hvilket indkomstbegreb, man anvender, og hvilke (del-)grupper man sammenligner.

Kort fortalt bygger beregningerne på formelen

$$\frac{\sum_{i=1}^{N} M_i \frac{\Sigma x_i p_i}{\Sigma x_l p_l}}{\sum_{i=1}^{N} K_i \frac{\Sigma x_i p_i}{\Sigma x_l p_l}}$$

til illustration af forholdet mellem pengenes købekraft i de to befolkningsgrupper. – N står for det samlede antal kommuner, M_i og K_i for hhv. ikke-landbrugsbefolkningens og landbrugsbefolkningens relative fordeling på kommunerne, medens $\frac{\Sigma x_i p_i}{\Sigma x_l p_l}$ er det i efterretningsartikelen (S. E. nr. 27, 1971) angivne prisindex for forholdet mellem priserne i kommune nr. i og priserne i

København. Da det imidlertid ville være meget arbejdskrævende at beregne index, hvor alle 277 kommuner indgår, har jeg valgt at tage et udsnit af disse. Til beregning af nævneren i ovenstående formel, d. v. s. prisforholdet mellem landdistrikterne og København, udvælges de 20 % af samtlige kommuner (= 55), der har det største antal landbrugsejendomme, hvor der dog tages hensyn til, at den geografiske fordeling af de udvalgte kommuner svarer nogenlunde til totalfordelingen af landbrugsejendommene. Dette udvalg af kommuner har næsten 40 % af samtlige ejendomme.

Til brug for beregningen af tælleren i formelen, d. v. s. prisforholdet mellem byområder iøvrigt og København, har jeg valgt de kommuner, som omfatter et byområde på over 20.000 indb. Disse råder tilsammen over ca. 2/3 af Danmarks totalbefolkning. Vedrørende de nærmere detailler i forbindelse med beregningerne og kritikpunkter af disse må henvises til bilag A–1 i 3-måneders opgaven. Et enkelt kritikpunkt skal dog lige berøres her. Det gennemsnits-lønmodtagerbudget, som DS arbejder med ved udregningen af de enkelte kommuneindex, overføres ved beregningerne her direkte på landbefolkningen. Dette medfører bl. a., at prisindexet for landboerne er beregnet lidt for højt – hvis det antages, at de relative priser varierer noget mellem de forskellige områder af landet – fordi landboerne vil have set en fordel i at substituere sig hen imod en lidt billigere forbrugssammensætning. Dette spørgsmål rejser problemet, om det overhovedet er tilladeligt at anvende disse prisindex til formålet her, da de to grupper, der sammenlignes hver for sig er meget heterogene, således at der kan være store forskelle i forbrugsmønstrene, ikke kun mellem de to grupper, men også indenfor hver af dem. – På den anden side har man i den senere tid set en stigende standardisering og ensretning af forbruget (bortset fra særligt luksusprægede varer), bl. a. p. g. a. store kædeforretningers udbredelse over hele landet, sådan at den her anvendte beregningsmetode, der nok ville have været betænkelig for 15–20 år siden, idag må kunne accepteres.

Egne beregninger vedrørende boligudgiften til udregning af det andet prisindex, 1. b, går ganske kort fortalt ud på, at man finder en gennemsnitlig årlig boligudgift i og udenfor landbruget, og derefter vægter forholdet mellem disse sammen med det, der blev fundet ud fra D. S. geografiske prisindex excl. bolig. Ved at benytte forbrugssammensætningen mellem bolig og andet forbrug, både i byerne og på landet, som vægtgrundlag får man hhv. et las peyres og et paasche resultat. Det rigtige index (det indifferensbestemte index) ligger et sted mellem las peyres og paasche indexene, men præcis hvor kan man ikke sige. Selv om det således ikke er teoretisk korrekt vælges det aritmetiske gennemsnit af de to. Den skævhed, som kan opstå derved, er imidlertid ikke særlig stor i forhold til de øvrige usikkerhedsmomenter, der er forbundet med beregningerne.

2. En anden ting, som også bevirker en forskydning af forholdet mellem

landboeres og den øvrige befolknings indkomster, er at førstnævnte gruppe normalt får en del af sin indtægt i naturalier, d. v. s. nogle varer erhverves til producentpris i st. f. detailpris. Men dette gælder ikke kun de varer, der produceres i erhvervsøjemed. Landboerne har også større mulighed for at dyrke frugt og grønsager til eget forbrug end den øvrige befolkning. På den anden side er der imidlertid mange andre grupper, som også modtager billige naturalydelser fra sig selv. Dette gælder f. eks. læger, tandlæger, frisører, bagere o. s. v. Selv om disse fordele til en vis grad modsvarer landboernes fordele, er de dog langtfra i stand til at opveje dem totalt set. Også her er der beregnet flere forskellige faktorer, hvilket skyldes det forhold, at der i de forskellige indkomstbegreber, der anvendes, indgår en større eller mindre del af naturalydelserne.

Kort fortalt er beregningerne her udført på følgende måde: Landmanden sparer detailhandelsværdien af den mængde af egne produkter, der bliver konsumeret, men går glip af salgsværdien af de samme. Korrektionsfaktoren findes da i princippet ved at beregne, hvor meget denne forskel øger hans indkomst. I det tilfælde, hvor man sammenligner pengeindkomster, må faktoren dog findes ved at beregne, hvor meget hele detailhandelsværdien ville øge hans registrerede pengeindkomst.

Som udgangspunkt for beregningerne anvender jeg skatteväsenets skøn:

> »Værdien ansættes i princippet til fremstillingsprisen, fastsat som 85 % af salgsprisen, men hvor der ikke føres særskilt regnskab over forbruget af egne produkter, ansættes værdien normalt til 800 kr. pr. voksent medlem af husstanden, hvor der er tale om en alsidig bedrift« [5].

3. Der kan være forskellige årsager til, at man opnår kapitalgevinster på sin realkapital. Der kan være tale om en generel prisstigning. Dette er imidlertid af mindre interesse, da realindkomsten ikke ændres derved. Kun de tilfælde, hvor der opstår reelle gevinster, vil interessere os, d. v. s. når prisen på realkapitalen stiger stærkere end priserne på varer og tjenester i almindelighed. Dette kan være tilfældet på områder, hvor der hersker 1. knaphed på udbudssiden (typisk for jord), hvorved der sker ekstraordinære prisstigninger, eller der kan være tale om konjunkturgevinster p. g. a. et særligt 2. konjunkturbestemt efterspørgselspres, hvor udbuddet endnu ikke har nået at tilpasse sig. Endelig kan det være forårsaget af 3. stigende omkostninger ved genfremstilling af kapitalgodet p. g. a. for ringe produktivitetsfremskridt. Det, der især er af interesse her, er hvor stor en rolle de reelle kapitalgevinster på privat ejendom har spillet for hhv. landbruget og den øvrige del af økonomien. Da det næsten udelukkende er på fast ejendom, der er opnået gevinster, og da den samtidig udgør så stor en del af den samlede realkapital, har jeg ind-

5. Citat fra »Skatten« 1972, s. 94.

Tabel I. Indkomstudlignende forholds påvirkning af nominalindkomsterne i landbruget i forh. t. ikke-landbrug.

	a	b	c
1. Pengenes købekraft	1,05	1,14	
2. Værdien af egne produkter	1,03	1,08	1,14
3. Kapitalgevinster	0,99	1,03	
4. Betalt indkomstskat	1,08		
5. Forskellig familiestørrelse	0,92		
6. Forskellig aldersfordeling	0,97		
7. Forskellig kønsfordeling	0,99		
8. Forskellig arbejdstid	1,01		
9. Relativ arbejdsindkomstandel	0,91		
10. Relativ beskæftigelsesandel	1,05		

Kilde: Se fodnoten s. 23. Appendix Bilag A-1–A-10.

skrænket mig til at lave beregningerne på den private faste ejendom. Det må således især være 1. og til dels 3., der er forklarende årsag til de beregnede kapitalgevinster.

I princippet realiseres gevinsten først ved salg af ejendommen, men i teorien må det være korrekt at tilregne det enkelte år en indtægt svarende til den på papiret i det pågældende år opnåede reelle gevinst. I praksis kan man da også nyde godt af værdistigningen ved at optage lån i ejendommen. Men hvilken værdi, dette skal vurderes til, afhænger bl. a. af de gældende lånevilkår.

At faktor 3. a her bliver 0,99, d. v. s. at kapitalgevinsterne i gennemsnit har betydet lidt mere for den øvrige befolkning end for landboerne, kan nok umiddelbart overraske, men ser man nærmere på priserne i 1960'erne – det tiår, som ligger til grund for beregningerne – vil man opdage, at der har været en meget ujævn stigning med egentlige prisfald på landbrugsejendomme indimellem, medens der for øvrige ejendomme, og her især parcelhuse, har været en ret betydelig konstant stigning gennem hele perioden.

Beregningerne er i princippet foretaget ud fra formelen:

$$H_{70} \div H_{60} \times P \div \sum_{60}^{70} (I \div D) \times P,$$

hvor H står for handelsværdi, og P for deflateringsfaktoren, som her fås fra forbrugerprisindex'et, og I–D for nettoinvesteringerne. De gennemsnitlige årlige reelle kapitalgevinster 1960–70 blev herefter ca. 0,5 mia. kr. for landbrugsejendomme, og ca. 9,5 mia. kr. for øvrige private ejendomme, målt i 1970-priser. Disse to størrelser øger bruttofaktorindkomsten i 1970 for de to gruppers vedkommende med hhv. 7,6 % og 9,0 %. Korrektionsfaktoren bliver derfor 107,6/109,0 = 0,99. De tilsvarende beregninger ved anvendelse af den skattepligtige indkomst viser, at faktoren forbliver den samme, hvorimod

den ændres til 1,03, når man sammenligner de disponible indtægter mellem en landbofamilie og en gennemsnitlig lønmodtagerfamilie udenfor landbruget. (Vedrørende de nærmere forudsætninger må henvises til Bilag A–3 i 3-måneders opgaven.)

4. Da det er den egentlige forbrugsmulighed, som er af interesse, må man enten trække de personlige skatter fra indkomsten eller korrigere for skattens forskellige virkninger på de to sammenligningsgruppers indkomster. Den her beregnede faktor siger således, at hvis vi sammenligner landboernes indkomster med den øvrige befolknings, skal man for at få den reelle forskel forøge landboernes indtægter med 8 %, forudsat at alle andre faktorer virker neutralt, og forudsat det ikke er den disponible indkomst, som anvendes.

Basismaterialet er her dels D. S.'s forbrugsundersøgelse for lønmodtagere i 1971, dels Landøkonomisk Driftsbureaus regnskabsmateriale for udvalgte brug, som præsenteres i den årlige beretning.

5. Når man som tidligere nævnt ønsker at sammenligne levestandarden mellem by- og landbofamilien, må man korrigere for forskellig familiestørrelse. Det viser sig her, hvilket faktor 5 giver udtryk for, at den gennemsnitlige familiestørrelse er 8 % mindre udenfor end i landbruget, således at der alt andet lige vil være 8 % mere til forbrug pr. familiemedlem i førstnævnte gruppe.

6–7. For at få et korrekt mål for aflønningen af en given arbejdsindsats, må man sikre sig, at det er præcis den samme arbejdsindsats, man anvender begge steder. Det er faktisk så godt som umuligt at opnå fuldstændig identitet, men jeg har prøvet at nærme mig, så meget det har været muligt, ved at korrigere for forskellig køns- og alderssammensætning i de to sektorer.

For at illustrere beregningen af aldersfordelingsfaktoren anvendes her de konkrete talstørrelser fra 3-måneders opgaven. (Se denne s. 99. Tallene fra 1970.)

Alder år	Pct.ford. af beskæft. i:		Gnstl. ansat indkomst:	
	Landbrug	Ikke-landbrug	Landbrug	Ikke-landbrug
–19	3,5	7,4	17.500	12.149
20–24	2,8	14,4	19.894	19.974
25–34	13,2	23,6	23.437	26.709
35–44	20,3	19,3	25,277	30,200
45–54	24,2	18,9	24.253	31.097
55–64	24,5	13,4	21.652	28.280
65–	11,5	3,0	23.786	19.253

Faktoren beregnes da ud fra formelen:

$$\frac{\Sigma\,(P_1 \times I_1 + P_1 \times I_{i\text{-}1})}{\Sigma\,(P_{i\text{-}1} \times I_1 + P_{i\text{-}1} \times I_{i\text{-}1})}$$

hvor P står for pct.-fordelingen, I for indkomsten og indexene 1 og i–1 for hhv. landbrug og ikke-landbrug.

Helt konkret beregner man kønsfaktoren ved først at finde, hvor meget kvinder tjener i gennemsnit i forhold til mænd (for 1970 udregnet til 93,7 %). Dernæst må man finde ud af, hvor stor en andel af samtlige beskæftigede i og udenfor landbruget, der er kvinder (her hhv. 30,0 % og 39,3 %). Faktoren beregnes da på følgende måde:

$$\frac{60{,}7 \times 100{,}0 + 39{,}3 \times 93{,}7}{70{,}0 \times 100{,}0 + 30{,}0 \times 93{,}7}$$

eller udtrykt ved en generel formel:

$$\frac{X_{i\text{-}1} \times M + (100 \div X_{i\text{-}1}) \times K}{X_1 \times M + (100 \div X_1) \times K}$$

hvor X_1 og $X_{i\text{-}1}$ står for den relative andel af mænd i arbejdsstyrken hhv. i og udenfor landbruget og M og K står for den gennemsnitlige indtjening i samtlige erhverv for hhv. mænd og kvinder.

8. Hvis man anvender andet end timeaflønning ved sammenligningerne, må man også korrigere for eventuelle forskelle i den gennemsnitlige arbejdstid. Denne er for landbrugets vedkommende beregnet ud fra oplysninger om antal helårsarbejdere, der jo er et mål for præsterede arbejdstimer. I de øvrige erhverv regnes der med en gennemsnitlig ugentlig arbejdstid på 44,2 timer for heldagsansatte. Heraf er 4,4 % overarbejdstid (det tal som gjaldt for arbejdere i industrien i 1970), og den resterende del er den ved overenskomsterne fastsatte arbejdstid (1. september 1970 blev arbejdstiden nedsat fra $42^1/_2$ time pr. uge til $41^3/_4$, hvilket på årsbasis for 1970 giver ca. $42^1/_4$). For de deltidsansatte regnes der med 20 timer ugentlig i gennemsnit. Som følge af ferie og fridage iøvrigt samt skøn over sygdom og pjækkeri regnes der kun med 45 ugers effektiv arbejdstid ialt.

Grunden til det måske lidt overraskende resultat, at faktoren her er større end 1,00, d. v. s. at den gennemsnitlige arbejdstid skulle være lidt større udenfor end i landbruget, er denne, at arbejdstiden er udregnet pr. beskæftiget, og da der indgår en hel del medhjælpende hustruer i landbrugets beskæftigelsesstatistik, som kun arbejder en begrænset tid på ejendommene, trækker det gennemsnittet ned.

9. Når det gælder sammenligning af arbejdsaflønningen, må det også spille en rolle, hvordan indsatsen af hhv. kapital og arbejdskraft er i de to sektorer. Når det således viser sig, at den andel, der er arbejdsindkomst i landbruget er 9 % mindre end den tilsvarende del udenfor, jvf. faktor 9 i tabel I, vil det sige, at man alt andet lige må korrigere det nominelle indkomstforhold mellem landbrug og ikke-landbrug opad med 10 % (1/0,91 = 1,10), hvis landbruget skulle aflønne arbejdsindsatsen på linie med gennemsnittet i den øvrige sektor.

Arbejdsindkomsten i landbruget beregnes som summen af lønudgift til fremmed medhjælp, de selvstændige brugeres og hustruers lønindtægt ved arbejde udenfor landbruget og beregnet arbejdsvederlag for brugeres, hustruers og mindreårige børns indsats i bedriften. Sidstnævnte beløb er beregnet ved at multiplicere familiens arbejdsindsats målt i antal helårsarbejdere med den fremmede medhjælps lønindtægt/helårsarbejder. Der regnes således med den samme løn for en given arbejdstid for både lønmodtager, selvstændig og familiemedhjælp i øvrigt.

Udenfor landbruget er arbejdsindkomsten beregnet som summen af den samlede lønindtægt incl. arbejdsgiverbidrag og et beregnet arbejdsvederlag til de selvstændige. Sidstnævnte beløb er her på tilsvarende måde udregnet ved at multiplicere antallet af selvstændige erhvervsdrivende med gennemsnitslønnen pr. beskæftiget lønmodtager. For medhjælpende hustruer er der dog kun regnet med halv løn.

10. I tilfælde, hvor man anvender per capita-indkomst ved sammenligningen, må man endvidere korrigere for forskelle i den andel indenfor de to grupper, der er med i arbejdsstyrken. Faktor 10 viser således, at forholdet mellem beskæftigelsesprocenten udenfor og i landbruget var 1,05, eller den reelle aflønning af arbejdsindsatsen i landbruget i forhold til den øvrige økonomi er 5 % større, end hvad per capita-indkomsten giver udtryk for.

Andre faktorer

Det er naturligvis klart, at mange andre forhold må tages med i betragtning, før man når frem til det reelle indkomstforhold, jvf. f. eks. figuren på s. 26, nemlig alle de faktorer, der indvirker i forskellig grad på de gruppers indkomster, vi ønsker at sammenligne. En vurdering af f. eks. forskellige gruppers sociale forbrug og omfanget af immaterielle goder, som står til deres rådighed, må man nok imidlertid regne med vil blive temmelig usikker og vanskelig at gennemføre. Det samme vil også gælde virkningerne af skatteunddragelserne, afskrivningsreglerne etc. i de tilfælde, hvor disse ting er relevante for den pågældende sammenligning.

Endelig er der en ting, som også er relevant, specielt når man sammenligner aflønningen af arbejdsindsatsen. Dette er begrebet arbejdskapacitet, som har været en del omdebatteret fra tid til anden. For at nå frem til den samme arbejdsindsats for to personers vedkommende, må man korrigere for såvel forskellig arbejdsevne – denne vil først og fremmest være betinget af varierende fysisk og psykisk udrustning samt forskellig uddannelse – som forskellig alder, køn og arbejdstid. – For at der overhovedet skal være en mening med at multiplicere et bestemt indkomstforhold med alle disse faktorer, må man kræve independens mellem faktorerne. Det ses imidlertid, at arbejdskapaciteten er betinget af både køn og alder. Da beregningerne med at finde en uafhængig faktor her bliver urimeligt stor, og da arbejdskapacitetsbegrebet des-

Tabel II. Indkomst per capita i landbruget og i den øvrige del af samfundet. (BFI/capita).

År	Landbrug* kr.	Ikke-landbrug kr.	Landbrug i pct. af ikke-landbrug
1960	6.368	9.313	68,4
1965	9.825	14.961	65,7
1966	10.667	16.223	65,8
1967	11.260	17.600	64,0
1968	12.249	19.004	64,5
1969	15.031	21.118	71,2
1970	15.076	23.438	64,3
1971	16.695	25.415	65,7

Kilde: Bilag B-1 i 3-måneders opgaven.
* BFI ab landmand, idet vi kun er interesseret i det egentlige landbrug.

uden nok skal betragtes med en vis skepsis, er der ikke gjort noget forsøg på at finde en korrektionsfaktor her [6].

Beregningseksempler

Som tidligere nævnt er materialet fra nationalregnskabsstatistikken ikke særlig velegnet som grundlag for indkomstsammenligninger mellem forskellige erhvervsgrupper, men anvendes derimod en hel del ved internationale sammenligninger, hvor et begreb som BFI per capita ofte figurerer. Som eksempel prøves dette overført på en sammenligning af aflønningsforholdene mellem landbrugssektoren og hele den øvrige del af økonomien. I tabel II ses hvor stor indkomsten per hoved er i de to sektorer for udvalgte år, og hvor stor den er i landbruget i forhold til den øvrige sektor. Som det ses, ligger gennemsnitsindkomsten i landbruget på omtrent 2/3 af den øvrige befolknings gennemsnitsindkomst, idet forholdet har svinget indenfor ret snævre grænser.

Nu er tallene her imidlertid af mer eller mindre nominel karakter, idet de ikke fortæller hele sandheden om indkomsterne og derfor heller ikke viser den reelle forskel mellem de to grupper. Man kunne spørge: Hvor meget skal forholdet mellem de to sektorers BFI/capita være, for at der er tale om den samme arbejdsaflønning i som udenfor landbruget? Svaret kan være 1,00, men vil som regel ikke være det, fordi det anvendte indkomstbegreb som nævnt ikke medtager al indkomst. Svaret findes ved at tage den reciprokke til produktet af de ovenfor i tabel I anførte faktorer: 1. a, 2. a, 3. a, 4, 6, 7, 8, 9 og 10. Produktet af disse bliver 1,07 og det reciprokke forhold 0,93. Dette viser at bruttofaktorindkomsten pr. capita i landbrugssektoren skulle have været

6. Beregning over forskelle i arbejdskapacitet mellem landboere og øvrige i erhvervene beskæftigede er foretaget af D. Gale Johnson. Se American Economic Review, vol. 43, no. 3, June 1953.

Tabel III. Gennemsnitl. skattepligtig indkomst i og udenf. landbruget.

År	Landbrug kr.	Ikke-landbrug kr.	Landbrug i pct. af ikke-landbrug
1963	10.142	17.212	58,9
1964	11.823	18.924	62,5
1965	12.661	20.623	61,4
1966	13.410	21.972	61,0
1967	17.827	32.676	54,6
1970	23.573	33.912	69,5

Kilde: Bilag C-1 i 3-måneders opgaven.

93 % af BFI/capita i den øvrige sektor, for at der ville være tale om den samme arbejdsaflønning begge steder. Man ser således, at forskellen er blevet indsnævret noget, men stadigvæk er den dog ret betydelig. I 1970 var det reelle aflønningsforhold mellem landbruget og hele den øvrige sektor således 0,69 [7] og i 1971 0,70 [7].

I det næste eksempel bliver der ud fra skattestatistikken foretaget en sammenligning parallelt med den ovenfor viste. For at finde hvor meget indkomsten i landbruget skal være i forhold til samtlige øvrige erhverv, for at der er tale om samme arbejdsaflønning, tager man her den reciprokke til produktet af faktorerne 1. a, 2. b, 3. a, 4, 6, 7, 8 og 9, hvilket også er 0,93. Fra tabel III oven for ses det, at den gennemsnitlige ansatte indkomst i landbruget udgjorde 69,5 % af den gennemsnitlige udenfor. Landbrugets skattepligtige indkomst skulle således være ca. 1/3 større (fra 69,5 % til 93 % af indkomsten udenfor) eller sagt på en anden måde: Det reelle aflønningsforhold er 0,74 [8].

Grunden til at faktor 2. b anvendes her i stedet for 2. a, er naturligvis den, at værdien af egne produkter er includeret i forskelligt omfang i de to indkomstbegreber (hhv. BFI og skattepligtig indkomst). At faktor 10 udeladdes her må vel også forekomme indlysende. For en nærmere begrundelse af de forskellige faktorers anvendelse henvises til 3-måneders opgaven.

Som sagt er der forskellige forhold, som ikke er taget i betragtning ved beregningerne, jfr. figuren ovenfor s. 26. M. h. t. både fradrag, afskrivninger og skatteunddragelse må det formodes, at landboerne totalt set har en relativ fordel, fordi de selvstændige udgør en større del i end udenfor landbruget. Men da der på den anden side må regnes med, at landboernes sociale forbrug er noget mindre end gennemsnittet af hele befolkningens, er det svært at sige, til hvilken side disse »økonomiske forhold« vejer alt i alt. De immaterielle forhold favoriserer vel klart landbrugsbefolkningen og retfærdiggør derfor i nogen grad den reelle økonomiske forskel.

7. Hhv. $0{,}643 \times 1{,}07 = 0{,}69$ og $0{,}657 \times 1{,}07 = 0{,}70$.
8. $0{,}695 \times 1{,}07 = 0{,}74$.

I de to eksempler ovenfor har sammenligningen været anskuet ud fra arbejdsaflønningssynspunktet. I sådanne tilfælde må man enten bruge indkomstbegreber, som ikke indeholder kapitalindkomster, eller man må korrigere herfor (faktor 9). Der har været en del debat om rimeligheden i at medtage kapitalindkomsten ved sammenligninger af denne art, men man kan til fordel for det her ved beregningerne anvendte synspunkt fremføre, at den kapitalindkomst, den selvstændige erhvervsdrivende får, sådan set er en aflønning af tidligere tiders opsparing, som er blevet investeret i realkapital, og derfor kan sidestilles med en lønmodtagers renteindtægter af den opsparing, som han har investeret i værdipapirer eller sat i banken.

Selv om dette problem kunne diskuteres meget mere, skal det dog ikke forfølges videre her. I alt fald kan man sige, at når man går over til at sammenligne velfærdsniveauer, må man medtage al slags indtægt, som tilfalder de givne personer indenfor den givne periode. I det følgende vil der blive gennemgået et eksempel på en sammenligning af velfærdsniveauet mellem en landbo- og en lønmodtagerfamilie.

Udgangspunktet tages i Driftsbureauets beregninger over indtægtsanvendelsen på gårdene og D. S.'s forbrugsundersøgelse i 1971 vedrørende lønmodtagerhusstande. I begge tilfælde indgår de betalte personlige skatter i de respektive husholdningers regnskaber, således at man er i stand til at sammenligne med udgangspunkt i de disponible indkomster. Til beregning af det relative realvelfærdsniveau mellem de to familier skal faktorerne 1. b, 2. c, 3. b og 5 anvendes. Det må være klart, at faktorerne 6–10 kun benyttes, når der er tale om sammenligning af arbejdsaflønningerne. Da den disponible indkomst bliver anvendt her, skal faktor 4 heller ikke benyttes. Da der er tale om den samlede lønmodtagerstand i hele landet, formodes det, at den gennemsnitlige »husleje« er ret stor, hvorfor 1. b anvendes. Valget af 2. c og 3. b er begrundet i nogle detailler, som det vil føre for vidt at komme ind på her, men det fremgår direkte af bilagene A–2 og A–3 i 3-mdrs. opgaven. Benyttelsen af faktor 5 fremgår umiddelbart, da familiens velfærdsniveau alt andet lige afhænger af familiestørrelsen [9].

Den gennemsnitlige disponible indkomst i en lønmodtagerfamilie må således være 23 % [10] højere end den tilsvarende i en landbofamilie, hvis der skal være tale om samme levestandard. Iflg. forbrugsundersøgelserne i 1971 var den gennemsnitlige indkomst i en lønmodtagerhusstand 47.518 kr. [11]. I landbruget svinger indtægterne imidlertid meget fra år til år, og da 1970/71 var et relativt dårligt år, vil det være mest fair at tage et gennemsnit af 1970/71 og 1971/72 som udtryk for 1971-indtægterne, hvilket da bliver 30.154 kr.

9. Her regner man således med, at lønmodtagerfamilien er 8 % mindre end den gennemsnitlige landbofamilie.
10. $1{,}14 \times 1{,}14 \times 1{,}03 \times 0{,}92 = 1{,}23$.
11. Nyt fra D. S., nr. 174, 26. okt. 1972.

Forholdet mellem landbofamiliens således beregnede disponible indkomst og lønmodtagerfamiliens tilsvarende er 30.154/47.518 = 0,63. Det reelle forhold er imidlertid 1,23 × 0,63 = 0,77, d. v. s. landbofamiliens reelle økonomiske velfærdsniveau er 77 % af en gennemsnitlig lønmodtagerfamilies eller 23 % lavere. Man må imidlertid huske på, at der her har været regnet med den bedre del af landbruget, idet Driftsbureaucts materiale kun repræsenterer de regnskabsførende brug. Med den antagelse, at indtægterne på disse i gennemsnit er 25 % større end i hele landbruget, er den reelle levestandard her kun ca. 62 % af lønmodtagernes. – Med de mange usikkerhedsfaktorer i tilknytning til beregningerne er det derfor sikrest at nøjes med at konkludere, at levestandarden i landbruget i 1971 lå lidt under 2/3 af samtlige lønmodtageres.

Generelt kan man vel sige, at eksemplerne tilsammen peger i retning af, at landboerne omkring 1970 havde en reel indkomst svarende til ca. 2/3 af den øvrige befolknings. Men her er, som tidligere nævnt, bl. a. ikke medtaget immaterielle goder, hvoraf man nok må sige, at landboerne har flere end den øvrige befolkning i gennemsnit [12]. Det kan da hævdes, at den resterende trediedel af landboernes indkomst bliver betalt med immaterielle goder, således at den totale velfærd i landbruget var ligeså stor som i det øvrige samfund.

Usikkerheden på beregningerne

Nu skal man imidlertid være lidt varsom med tallene, idet der må regnes med en vis usikkerhed på dem. For det første har det ikke været muligt at includere alle de forhold i beregningerne, som det var teoretisk rigtigt at gøre. For det andet er der for få beregningseksempler. For det tredie kan der ikke siges at være fuldkommen independens mellem alle korrektionsfaktorerne (det gælder specielt mellem faktor 6 og 7). Endelig må det for det fjerde fremhæves, at en fejl eller usikkerhed på en enkelt faktor vil komme til fuldt udtryk i det endelige resultat p. g. a. multiplikationen.

Hvor stor usikkerhed, der er på de enkelte faktorer, er det meget svært at skønne over. På nogle af dem er den ganske givet mindre end ± 1 %, medens andre nok må antages at kunne variere indenfor et interval på helt op til ± 5 %. De faktorer, hvor usikkerheden nok må regnes for størst, er på 2 og 8, samt til en vis grad 3 og 9, men der kan som sagt kun blive tale om løselige skøn.

Hvis vi antager, at alle faktorerne er beregnet indenfor en usikkerhedsmargin på ± 1 %, kan vi finde grænserne for de tidligere beregnede indkomstforhold. I det første tilfælde fandt vi, at det reelle indkomstforhold

12. F. eks. kønnere natur og friskere luft, mere afvekslende arbejde end de fleste, bedre udfoldelsesmuligheder for børnene, arbejdsplads og hjem ligger samme sted, hvorved der bliver mulighed for i højere grad at være sammen med familien etc.

(BFI/capita) mellem hele den øvrige sektor og landbruget skulle være 1,07 i tilfælde af samme arbejdsaflønning de to steder, d. v. s. det tal, der blev fundet som produktet af de i den givne situation udvalgte faktorer. Under den ovenfor givne forudsætning vil dette forhold maximalt variere indenfor grænserne:

$0{,}99^9 \times 1{,}07 = 0{,}98$
$1{,}01^9 \times 1{,}07 = 1{,}17,$

da der i tilfældet her er anvendt 9 faktorer. Det vil sige, at det reelle aflønningsforhold mellem landbruget og den øvrige sektor i 1970 kunne findes mellem *0,75* og *0,63* [13]. For 1971 ville de tilsvarende grænser være *0,77* og *0,64*.

I det andet tilfælde med den skattepligtige indkomst fandt vi også, at indkomstforholdet mellem den øvrige sektor og landbruget skulle være 1,07, for at der kunne være tale om samme aflønning af arbejdsindsatsen, men her blev der kun brugt 8 faktorer, hvorved grænserne bliver:

$0{,}99^8 \times 1{,}07 = 0{,}99$
$1{,}01^8 \times 1{,}07 = 1{,}16.$

Her vil man finde, at det reelle aflønningsforhold i 1970 mellem landbruget og øvrige erhverv vil ligge mellem *0,69* og *0,81*.

I det tredie eksempel fandt vi forholdet 1,23 som produktet af kun 4 faktorer, d. v. a. grænserne bliver her:

$0{,}99^4 \times 1{,}23 = 1{,}18$
$1{,}01^4 \times 1{,}23 = 1{,}28.$

Det relative realvelfærdsniveau mellem landboerne og den øvrige befolkning skulle da under den givne forudsætning ligge mellem *0,74* og *0,80*, når der er tale om de bedre brug (de regnskabsførende).

Det er klart, at hvis usikkerheden på et par af faktorerne overstiger 1 %, vil grænserne blive udvidet tilsvarende, men på den anden side er det nok næppe sandsynligt, at alle skævhederne vil arbejde i samme retning, så alt ialt må det nok være rimeligt at regne med, at »de virkelige forhold« vil ligge mellem de her beregnede grænser.

Afslutning

I Fællesmarkedets landbrugspolitik, der må betragtes som et udpræget stykke planøkonomi, er man inde på tanken om at fastsætte priserne på landbrugsprodukterne således, at man derved sikrer det fra den hjemlige debat kendte

13. $1{,}17 \times 0{,}643 = 0{,}75$ og $0{,}98 \times 0{,}643 = 0{,}63$.

begreb »den effektive landmand« en rimelig indkomst (levestandard). Dette vil imidlertid betyde, at behovet for en omfattende og veludviklet indkomststatistik er stort. Her ville de ovenfor beregnede korrektionsfaktorer måske kunne indgå som et nyttigt supplement.

Nu skal man nok være varsom med at anvende dem altfor håndfast på fremtidigt materiale p. g. a. delvist ændrede forudsætninger, bl. a., som følge af Danmarks EF-medlemsskab. Dette gælder nok fremfor alt faktor 3, hvor den øgede indtjening (eller forventningerne herom) i landbruget har medført betydelige stigninger i ejendomspriserne i sammenligning med den periode, som ligger til grund for beregningerne af faktoren.

M. h. t. forbruget af egne produkter har der været en tendens til aftagende betydning igennem en meget lang periode, men man kunne forestille sig, at energikrisen o. lign. ville medføre, om ikke en fødevarekrise, så dog stærkt stigende fødevarepriser, og derved inspirere folk til i højere grad at være selvforsynende med visse produkter. – Hvordan udviklingen vil løbe fremover, er det naturligvis svært at spå om, men givet er det i hvert fald, at man ikke skal regne med, at alle korrektionsfaktorerne vil forblive konstante over en længere årrække.

Til sidst kan man kort sige om resultaterne, at de vel ikke i nævneværdig grad forrykker det billede, som man havde af landbrugets indkomstmæssige situation i forhold til det øvrige samfund i årene inden Danmarks indtræden i EF. Der kan højst være tale om en svag korrektion opad.

En anden ting er så, at der eksisterer store indkomstforskelle indenfor landbruget lige så vel som indenfor mange andre erhvervsgrupper i samfundet. Dette problem er slet ikke berørt her, hvor man stort set kun har betragtet landbrug contra ikke-landbrug. Vedrørende dette spørgsmål skal der henvises til min til grund for denne artikel liggende afhandling.